

інших державах можуть бути не прийнятними для України. Для комерціалізації на території певної країни сортів внесених до загального каталогу світова практика йде шляхом проведення післяреєстраційних досліджень, формуванням за їх результатами внутрішніх Рекомендаційних переліків.

Система рекомендації сортів у Нідерландах передбачає в середньому три роки післяреєстраційних досліджень сорту з вивчення його цінності для культивування і використання (для кормових трав – чотири), а також формування за результатами цих досліджень Рекомендаційного переліку. До його формування залучають CSAR (Комітет з питань Рекомендованого переліку); селекціонерів (Plantum), профільну організацію, що проводить післяреєстраційні дослідження з польових культур, фермерів. Слід взяти до уваги, що вимоги для занесення сортів до Рекомендаційного переліку вищі, ніж при формуванні Національного каталогу Нідерландів (National List NL).

У Рекомендованому переліку за результатами післяреєстраційного сортовивчення публікуються всі характеристики сорту, включно з господарськими показниками, тоді як в Національному каталозі Нідерландів (National List NL) опис

сорту та його характеристики та показники не публікуються, а зазначається лише ухвалена назва, підтримувачі тощо. Національне законодавство не відповідає директиві 2002/53/ЄС, оскільки статтею 34 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» регламентовано внесення до Реєстру сортів сукупності відомостей, в тому числі значення характеристик придатності сорту для поширення в Україні та географічні і зонові рекомендації для сорту. Для сортів, які реєструються відповідно частини третьої статті 12 Закону, слід очікувати відсутність достовірної інформації передбаченої частиною другою статті 34 Закону. В Україні післяреєстраційне сортовивчення та районувannya сортів на сьогодні на жаль не проводиться, здійснюється напрацювання методик та нормативно правової бази.

Проведення післяреєстраційного сортовивчення дасть можливість відбирати найкращі сорти для фермера, сфери переробки, споживача, публікувати незалежну та надійну інформацію про характеристики сорту (урожайність, стійкість, якість, групу стиглості для ґрунтово-кліматичних зон України), консультувати про реакцію на різні умови росту та обробку для оптимального виробництва, стимулювати селекцію кращих сортів.

УДК 633.12:631.524.5

Тригуб О. В. к. с.-г. н., в.о. заступника директора дослідної станції з наукової роботи, завідувач лабораторії зернобобових, круп'яних культур та кукурудзи
Устимівська дослідна станція рослинництва Інституту рослинництва
ім. В.Я. Юр'єва НААН
E-mail: trygub_oleg@ukr.net

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОРТОВОГО МАТЕРІАЛУ ГРЕЧКИ ЇСТІВНОЇ (*FAGOPYRUM ESCULENTUM* MOENCH)

Використовувані у виробництві сортові ресурси є першочерговим складником і обов'язковою умовою отримання необхідної кількості і відповідної якості продукції рослинництва в сучасних умовах господарювання. Створені вітчизняними та зарубіжними вченими і практиками сучасні сорти та гібриди будь якої із культивованих культур здатні майже в повній мірі задовольнити вимоги виробника. І питання часто ставиться вже у площині здатності виробничника задовольнити потреби наданого для вирощування сорту чи гібриду. В першу чергу за умовами правильного і оптимального режиму забезпечення поживними речовинами, а також наявність сприятливих погодно-кліматичних умов в період росту і розвитку. Щодо першого, то вся відповідальність покладається на виробника. Інша складова оптимуму життя рослини більш важка для контролю і має значну залежність від закладеного потенціалу стійкості до дії факторів середовища. Це в першу чергу важливо для культур надзвичайно чутливих до дії стрес-факторів, до яких належить гречка їстівна. Ця культура є традиційною для України і в

певні роки займала понад 500 тис. га площі. Але біологічна залежність рівня врожайності від дії високих температур і недостатку опадів призвела до переведення гречки в ранг нішевих культур, експорту її з-за кордону, значних коливань ціни на гречану продукцію на вітчизняному ринку.

На сьогодні до Державного реєстру сортів рослин дозволених до поширення в Україні занесено 30 сортів, що є продуктом роботи декількох державних установ, приватних селекційних фірм та приватних селекціонерів. Додатково на полях України вирощуються ще до десятка сортів різних виробників не занесених до реєстру. В цьому сортименті наявні надзвичайно різні гено- і фенотипи, сорти різняться за типом рослини, що визначає особливості поведінки рослин в різних умовах середовища. Більшість із цих сортів входять до Національної колекції гречки і проходять постійний моніторинг за господарськими і селекційними параметрами та порівнюються із сортами-еталонами ознак і сортами різних періодів селекції культури. Метою такого вивчення є встановлення генетичного потенціалу колекцій-

ного матеріалу за змінних умов середовища (на різних етапах росту і розвитку) для подальшого впровадження до селекційного процесу з метою подолання біологічних залежностей культури.

В період 2016–2022 років, по групи вивчення було внесено 218 зразків, серед яких вивчалось 23 сорти занесені до Державного реєстру на 2023 рік. Кліматичні фактори періоду вивчення вирізнялися надзвичайною різноманітністю, що дозволило в повній мірі оцінити потенціал запропонованих виробникам сортів. Вивчення проведено за комплексом господарських, селекційних і біологічних ознак (загалом опис включав 17 ознак). При проведенні характеристики використовувались також розрахункові (індексні параметри сортів – індекс індивідуальної насінневої продуктивності (ІНП – відношення маси зерна до загальної біомаси рослин), індекс озерненості (Оз.П – відношення маси зерна рослини до кількості елементарних суцвіть), індекс атракції (ІА – співвідношення генеративної маси (зерна) до вегетативної маси), які є маркерними за напрямком реалізації наявного генетичного потенціалу). При аналізі отриманих даних обов'язково враховується не лише загальний вплив погодно-кліматичних факторів, а й, що дуже важливо для гречки як інтенсивно ростучої культури, розподіл кількості тепла і опадів по фазах розвитку рослини.

Аналіз наявного в колекції сортового вказує на значну різноманітність генетичної основи використовуваних у виробництві сортів. Це привело не лише до отримання різних результатів за урожайними і продуктивними параметрами, а й виявляло у деяких сортів значний потенціал толерантності до дії підвищених температур чи здатності до більш тривалого утримання рослин у продуктивному стані при тривалій відсутності опадів. Зверталася особлива увага на відмінність реакції сортів різних типів росту (індетермінатів і детермінатів) на різні за інтенсивністю фони дії несприятливих факторів середовища із накладанням на рівень вираження кліматичних чинників, та визначався рівень впливу стрес-факторів на кінцевий результат – урожайність сортів та продуктивність окремих рослин.

Загалом всі сорти задіяні у випробуваннях ділилися на групи в залежності від рівня прояву тієї чи іншої ознаки. В подальшому така інформація стала основою для аналізу та більш узагальненого поділу сортів на групи стійкості чи толерантності до дії несприятливих чинників середовища. Загалом необхідно відмітити загальну тенденцію у сортів останніх років селекції до значного зменшення тривалості періодів вступу в інтенсивне цвітіння (характерно для обох типів росту рослини), а також до більш різкого зниження інтенсивності цвітіння у сучасних індетермінатних сортів в кінці вегетації, що вказує на більшу технологічність матеріалу. Суттєвих змін зазнали і параметри стійкості рослин до вилягання (при правильній технології вирощування – дотримання густоти рослин та відсутність надмірного удобрення) через формування більш товстих нижніх міжвузлів, більш еректоїдного розміщення гілок на головному пагоні, відсутності надмірного листового навантаження (за коефіцієнтом листозабезпечення зерна).

Підтвердилися загально відомі твердження про кращий урожай у детермінатів при більш сприятливих погодних умовах (особливо в період масового цвітіння–достигання зерна) через «дружність» достигання. Рослини індетермінатного типу не є більш толерантними до дії стрес-факторів, але нівелюють такий вплив подовженням періоду цвітіння і як результат, проходженням запліднення та зав'язування плодів в сприятливих умовах.

Щодо практичного аспекту вирощування гречки, актуальною залишається істина вирощування у господарствах двох–трьох сортів різного типу, одночасно (для насіння з дотриманням ізоляції). Це економічно оправданий захід, який дозволяє знівелювати дію факторів середовища за рахунок різного проходження фаз розвитку у різних за типом сортів. Доцільним є аналіз багаторічних даних погодно-кліматичних умов і підбір найкращих строків сівби для проходження гречкою фази «масове цвітіння» в найбільш оптимальних умовах.